

63. *Rainer M. János*: A Jelcin-dosszié titkai
64. *Hermann Róbert*: A Görgei-kérdés története
65. *Szász Zoltán*: Az utolsó Habsburgok. Ferenc Ferdinánd és IV. Károly
66. *Gosztonyi Péter*: Magyarország részvétele a II. világháborúban

A História klub füzetek sorozat eddig megjelent kötetei:

1. *Csomor Lajos*: Szent István koronázási jelvényeinek eredete
2. *Radics Péter*: A Szent István-kultusz ezredéve Székesfehérvárott
3. *Zinner Tibor*: Adalékok a magyarországi koncepciós perekhez
4. *Menyhárt Lajos*: A „sztálinizmus”, mint történelmi jelenség
Vigh Kálmán: Oroszország az utolsó Romanov, II. Miklós alatt (közös füzetben)
5. *Hegyi Klára*: Székesfehérvár a török korban
Varga J. János: Béctől Székesfehérvárig (közös füzetben)
6. *Nagy László*: Erdélyi fejedelmek a Habsburg-ellenes harcok élén és Adalékok a Habsburg-kérdés újraértékeléséhez
7. *Veress D. Csaba*: A bakonyi végvárok története
Vizi László Tamás: A XVI. századi végvári szervezet a Duna és a Balaton között (közös füzetben)
8. *Erdős Ferenc*: Székesfehérvár a forradalom és szabadságharc városa 1848/1849.
9. *Bakay Kornél*: Szent László király somogyvári apátsága

VIZI LÁSZLÓ TAMÁS

Nem csak történelemtanároknak

Magyarország miniszterelnökei 1848-1990

„Újszerű feladatot vállaltak e kötet történész szerzői. Bemutatják – időrendi sorrendben – azokat a magyar politikusokat, akik rövidebb-hosszabb ideig hazánkban a végrehajtó hatalom élén álltak. A szerzők célja elsősorban az volt, hogy az olvasó megismerje az ország életében egy-egy időszakban meghatározó szerepet játszó személyiségeket, útjukat, amely a miniszterelnöki bársonyszékhez vezetett, s politikusi tevékenységükből hangsúlyozottan kormányfői tevékenységüket. A távozásukat követő életutak sem tanulság nélkül valók. Mindez együtt a magyar történelem sajátos olvasókönyvét hozta létre. A szerzők nyíltan bevallják, hogy nem szigorú értelemben vett szakmai-tudományos könyvet írtak, hanem arra törekedtek, hogy minden érdeklődő – kisdiktól a pedagógusig, a kíváncsi felnőttig – olvasmányos, közérthető, sok-sok képpel színesített kötetet vehessen kézbe.”

A fenti bevezető sorok a Cégér Kiadói Kft. által 1993-ban közreadott „Magyarország miniszterelnökei 1848-1990” című kötetben olvashatók. Ha csak ezeket a sorokat olvasnánk el már egyetérthetnénk a kiadói szándékkal és céllal, hiszen olyan vállalkozásba fogtak, mely sokunk számára jelenthet komoly segítséget a magyar történelem tanításában. Gondoljuk csak meg, mennyi és milyen segédeszköz, lexikon, életrajzi gyűjtemény, történelmi kronológia, forrásgyűjtemény áll a rendelkezésünkre, mit találunk a tanári kézikönyvtár – már ahol van ilyen – vagy a saját könyvtárunk polcán? Ha őszintén akarunk válaszolni erre a kérdésre, akkor azt mondhatjuk: alig valami használhatót.

Valahol el kell, el kellett kezdeni a hiányok megszüntetését. Talán erre is gondoltak a kiadó vezetői, amikor a magyar történetírásban jeleskedő egyetemi oktatókat – *Urbán Aladár, Pölöskei Ferenc, Romsics Ignác, Izsák Lajos, Szerencsés Károly* – kérték fel egy olyan kézikönyv megírására, összeállítására, amely a tanároknak és diákoknak is biztos

támasza lehet a közel másfél évszázados magyar múlt vezető politikusai életútjának a megismeréséhez.

Természetesen ez a közel másfél évszázad kissé „lyukas”, hiszen 1849 és 1867 között Magyarországnak nem volt miniszterelnöke. A kiegyezés hozta meg a lehetőségét annak, hogy 1848-1849 után ismét legyen független magyar kormány, magyar miniszterelnök gyakorolja a végrehajtó hatalmat Magyarországon.

A szerzők írásai miniprotrék, többnyire elemzés és a korábban oly divatos „ítélethirDETÉS” nélkül. Úgy tetszik, nem törekedtek többre, mint a tények közlésére, az életutak felvázolására. Ismerve a magyar történetírás 1945 utáni ellentmondásokról, furcsa kanyaroktól nem mentes korszakát, ez nem is kis dolog!

Úgy vélem, a tényekre összpontosító törekvésnek tudható be például az, hogy az 1944-1945-ös esztendőket mindkét kormányának vezetője – *Szálasi Ferenc* és *Miklós Béla* – is szerepel a kötetben. Egykoron ez még szentségtörés számba mehetett volna. Ma már nem az, hiszen tény, hogy ekkor két kormány működött az országban, illetve 1945 márciusa után Szálasié az ország határain kívül, jogi és törvényes alapjaik vizsgálata azonban nem biztos, hogy nagy különbségeket mutatna. Ez azonban már egy más történet.

A szerzők, illetve a kiadó úgy vélték, hogy a teljes képhez hozzátartozik az is, hogy az 1945 utáni miniszterelnökök portréjait, illetve a politikusokat napjainkig mutassák be. Az utóbbi feladat nem lehetett túlzottan könnyű, hiszen – megítélésem szerint – 1947 után a miniszterelnöki poszt erősen háttérbe szorult a mindenkori – nevében ugyan változó – kommunista párt főtitkári, első titkári posztja mögött. Az alkalmi egybeesések a mindenkori szovjet minta szolgálai lemásolásának tekinthetők.

Az egyetlen kivétel az adott időszakban 1956 október-novembere, amikor a miniszterelnök a pártjától gyakorlatilag független, a végrehajtói hatalmat valóban gyakorló első embere a kormánynak.

A forradalom leverése után a rendcsináló – *Kádár János*, *Münnich Ferenc* – miniszterelnökök, majd a szürke figurák korszaka következett. Érdekes és tanulságos elemzés tárgya lehetne, hogy a mindenkori miniszterelnökök mennyire voltak képesek a politika alakítói lenni az MSZMP Politikai Bizottsága, illetve Központi Bizottsága mellett?

Ha végigtekintünk a kötet szereplőin, akkor azt mondhatjuk: nagyformátumú és szinte „nevesincs” személyek váltogatták egymást a miniszterelnöki bársonyszékben. Voltak, akiket idegen hatalmak ültettek posztjukra – természetesen még a „lát-szatát is kerülve a dolognak” –, másokat forradalmak, ellenforradalmak emeltek eme tisztségükbe. Most valamennyiük portréja előttünk áll, segítséget adva ezzel az oktatói munkához.

Ha az oktatásról, a tanításról szóltunk nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy mennyire fontosak a tények, a pontos adatok. Sajnálatos módon, mint minden ilyen jellegű kiadványba, ebbe is belecsúsztak hibák, elírások. Talán csökkenhető lett volna ezeknek a száma egy jószemű lektor, szerkesztő segítségével. Néhány felemlítése talán alkalmas lesz arra, hogy a kötet birtokosai tollat fogva a saját példányukon át-vezessék a javítanivalókat.

Apró, de bosszantó dolog, ha valakinek a fotója fordítva kerül egy könyvbe, ez történt *Miklós Béla* esetében, de nem örül az ember annak sem, ha honvéd hadapródiskola helyett „honvédapródiskolá”-t olvashat mint pl. *Gömbös Gyulánál*. Lehet, hogy a szedőnek emlékeiben felbukkant Szondi két apródja és annak értelmét látta?

A bosszantó apróságok mellett vannak azonban kiegészítésre, javításra szoruló dolgok is. Így pl. *Berenkey Dénes* halálzási időpontja, mely *Bölgöny József: Magyarország kormányai 1848-1992* című könyvében (Bp. 1992. Akadémia Kiadó) 1944. június 25. Budapest, míg a könyv 1948 Budapestet közöl. De ugyanígy pótolhatók eme kézikönyvből *Friedrich István* halálzási adatai is, mely Vác, 1951. november 25.

A kötet nyomdába adásakor még nem tudhatta a szerző, *Bethlen István* életpályájának monográfusa, *Romsics Ignác*, hogy a volt magyar miniszterelnök 1946. október 5-én halt meg Moszkvában.

Úgy véljük, hogy ez a kisebb hibái ellenére is hasznos segédkönyv, tansegédlet (?) példa lehet mások számára is, hogy olyan, az oktatásban fontos munkák meg-

írására, összeállítására vállalkozzanak, melyek pótolhatják mindazon hiányosságainkat, melyek a magyar történelem tanításában, elsajátításában napjainkig éreztetik hatásukat.

Magyarország miniszterelnökei 1848-1990. Cégér Kiadói Kft., Bp., 1993.

A személyek – és megítélésük – a huszadik századi magyar történelemben

Többféle történelem? – tette fel a kérdést *Stier Miklós* kollegám az Észak-Pannon Régió hasábjain közreadott írásában. Úgy vélem, hogy egyet kell vele értenem abban, miszerint történelem csak egy létezik, és annak bemutatása, ismerete már lehet többféle is. Ez minden esetben függ azoktól – a korabeli forrásokon kívül és felül is álló – tényektől, lehetőségektől és rendszerektől, amelyek körülvesznek bennünket. Ezen utóbbiak önkéntes megválasztása a legritkább esetben adatik meg a részünkre, többször belecsöppenünk, belekerülünk a tudatunkat, tevékenységünket meghatározó „valóságba”. Ez a „valóság” pedig alapvetően meghatározza gondolatainkat, illetve nem egy esetben azok kifejtésének a lehetőségét.

Vegyük például a történelem alakulását, alakítását meghatározó, befolyásoló személyek esetét, a róluk kialakult, kialakított képet. Ők mind a saját korukban, mind az utókor által erős kritikai megmérettetéseknek vannak kitéve. Hogy ez mennyire nyilvános, illetve mennyire „titkos”, az mindig az adott társadalom toleranciájának, nyitottságának a függvénye.

Az utókor, illetve annak történészek által való értékelése esetében azt gondolhatnánk, hogy a történelmi személyiségek működésének, tevékenységének a megítélése egyszerű feladat. A gyakorlat azonban azt példázza, hogy ez a legkevésbé van így, főleg akkor nem egyszerű a képlet, ha a két világháború közötti Magyarország politikusaikról, katonáiról van szó. A történész munkáját erőteljesen befolyásolja, hogy az adott személy a társadalmi és rendszerváltozást követően milyen „minősítést” kapott, és pl. 1945 után elítéltetett-e mint háborús és népellenes bűnös, avagy nem.

A köztudatba bevitt sztereotípiák, a téves – néha szándékosan rosszul rajzolt – kép kiigazítása nem egyszerű feladat. A történészi „másként gondolkodást” szinte azonnal politikai megközelítések és reagálások váltják fel. Gondolom, meglepőnek tűnhet a „máshoz szokottak” számára, hogy Magyarországon történelmi kérdésekről pl. az országgyűlés ülésein vitatkoznak és sajnos nem minden esetben az ahhoz értő személyek. Politikussá vált történészek hajlamosak arra, hogy történészi (?) állásfoglalást tegyenek – politikusként! – olyan kérdésekben, melyek kutatási területükhöz még jó szívvel mondva sem esnek közel.

Vajon miért van ez így? Nem könnyű a válasz. A magam részéről úgy látom, hogy ez is annak a csak félig elvégzett történészi munkának az eredménye, mely objektív és szubjektív okok miatt képtelen volt hiteles képet festeni az elmúlt mintegy hét évtized politikusaikról, katonai vezetőiről. Ha csak szűkebb kutatási területemnél maradok – a két világháború közötti Magyarország katonai vezetőinek, a honvédség tevékenységének története, második világháborús szereplésünk –, akkor azt kell mondanom, hogy a vesztesek oldalán maradt Magyarország némi belső és jelentősebb külső kényszer hatására jogi úton vontta felelősségre az előző rendszer prominenseit. Úgy vélekedtek, hogy mindazokat el kell ítélni, akik valamilyen formában is felelősek (voltak) az országnak a világháborúban való részvételéért. A pereknek, az ítéleteknek nem csak az volt a célja, hogy a „bűnösöket” elítéljék, hanem az is, hogy az országot megfosszák attól a potenciális ellenkezésre/ellenállásra képes rétegtől, amely a már 1945-ben is jól érzékelhető kommunista hatalomtárvétel megnehezítője lehet.

Az első lépésben erre a legalkalmasabbnak bizonyultak a népbíróságok, amelyeknek a függetlenségét még feltételezni is megmosolyogni való dolog. Maguk a népbírák emlékeztek meg arról, hogy miként taposták meg a jog elemi előírásait, miként kapták sorra-rendre a „javaslatokat”, miként zajlott a „toborzásuk”.

Az ezen népbíróságok által meghozott elmarasztaló ítéletek – halál, életfogytig tartó szabadságvesztés, hosszú börtönbüntetés, kényszermunka stb. – erőteljesen befolyásolták egy letűnt korszak politikusainak, katonáinak történelmi megítélését. Szinte elképzelhetetlen lett volna, hogy egy, a jog eszközeivel elmarasztalt személyről a történész árnyaltabb képet fessen. Minek tekintették volna azonnal őt?

Ezeknek az egykori ítéleteknek, elmarasztalásoknak máig érződik a hatása és a jog és a történelem csak nem akarja elengedni egymás kezét. A magam részéről úgy vélem, hogy a jogi úton történő elégtétel a „justizmordok” áldozatainak nem hozza meg a történelmi megítélés azonnali változását. Úgy látom, hogy ez csak arra teremtené meg a lehetőséget, hogy a történész immáron csak a történetírás eszközeivel és módszereivel törődjön. Ekkor következhetnének a szakmai viták, a források egybevetése, az adott korszak lehetőségeinek, cselekvési korlátainak elmezése. Az én véleményem ugyanis az, hogy minden eseményt, minden történelmi személy cselekedeteit az adott kor viszonyai között kell vizsgálni. Minden ettől eltérő megközelítés könnyen a „mi lett volna ha” területére térít bennünket. Ettől pedig szinte kivétel nélkül elhatárolja magát mindenki, noha a gondolattal szinte kivétel nélkül valamennyien eljátszunk.

Úgy látom, hogy ma még politikai vitákat indukálhat az a történész, aki a „sine ira et studio” elv alapján kíván olyan személyekhez közelíteni, akik a korábban vázolt népbíróságok által elítéltek kategóriájában tartoznak. A felfokozott politikai légkörben senki sem arra figyel, hogy az 1945-, 1946- vagy 1947-ben meghozott ítélet ma már nem állná ki a törvényesség próbáját, hanem azt, hogy egy letűnt rendszer valamilyen prominens képviselőjét kívánja új megközelítésben bemutatni. Amíg ez nem változik és a történészi viták nem kerülnek vissza a szakmai érvelések egymás véleményét meghallgató medrébe, addig nem lesz túl egyszerű huszadik századi történelmünkről a valóshoz közelebb álló képet festeni. Ehhez elengedhetetlen az események szereplőinek bemutatása, hibáikkal és erényeikkel, igazukkal és tévedéseikkel együtt. Nem szabad azonban, hogy a történelem a jog helyett magára vállaljon olyasmit, amely nem a feladata. A történész nem bíró, hanem az a feladata, hogy a legjobb ismeretei és tudása alapján igyekezzen bemutatni a múltat. Természetesen hibázhat ő is, de nem szabad nyilvánvaló tévedéséhez ragaszkodnia. Képesnek kell lennie önmagával is szembenézni – a múlt és a jövő érdekében is!

Talán úgy tetszik, hogy kissé elkanyarodtam a címtől, noha csak részben. Részben, mert az itt vázolt problémák megoldása nélkül nehezen elképzelhető, hogy huszadik századi történelmünk meghatározó személyiségeit a valósághoz hűen mutathassuk be, pedig arra igen csak nagy szükségünk lenne valamennyiünknek! Ha ezt sikerül majd elérni, akkor számos, ma még homályos pontja lehet tisztább múltunknak, mely minden mozzanatával együtt a miénk.

SZAKÁLY SÁNDOR

”Puskaporos hordó” vagy talán mégsem?

Nemrégiben jelent meg a Pedagógus Szakma Megújítása Projekt Programiroda támogatásával egy tanulmánykötet, mely a magyar oktatási rendszer mindmáig legneuralgikusabb, legvitatottabb területével, a történelemtanítással foglalkozik. A tanártársadalom az ilyen kötetekhez általában szkeptikusan viszonyul, hiszen az utóbbi években a szakmát és a közvéleményt e témakörrel inkább a hangoskodó dilettánsok, a sommás vulgár nézeteket produkáló megnyilatkozásai árasztották el anélkül, hogy a történelemtanítás valóban óriási – s mindenki által ismert – gondjait érdemben enyhítették volna.

A V. Molnár László által rendkívül igényesen, nagy szakmai tudással és rutinnal szerkesztett kötet azonban most igazi fordulópontot jelent a szakmethodika berkeiben, sőt bátran állíthatjuk, valódi mérföldkő a történelemtanítás megújítási folyamatában. A szerkesztő szó szerint vette a tanulmánykötet címében jelzett szándékot, s az új törekvéseket képviselő tanulmányokat formálta szerves egésszé.